

Alijon ERGASHEV,
Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi
E-mail:ergashevalijon@gmail.com

Pedagogika instituti professori J.Yaxshilikov taqrizi asosida

MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH FENOMENINING FALSAFIY-KONTSEPTUAL TAHLILI

Annotatsiya

Maqolada milliy o'zlikni anglash fenomenining falsafiy-kontseptual mohiyati tahlil etilgan. Milliy o'zlikni anglash tushunchasining turli falsafiy yondashuvlar asosida qanday talqin etilishi, uning asosiy xususiyatlari, shakllanish omillari va mexanizmlari ochib berilgan. Milliy o'zlik tushunchasi tarixiy rivojlanish jarayonida turli faylasuflar tomonidan qanday talqin etilganligi va zamonaviy globallashuv sharoitida qanday ahamiyat kasb etayotgani ko'rsatilgan. Essentsialistik, konstruktivistik va instrumentalistik yondashuvlar orqali milliy o'zlikni anglash jarayonining falsafiy tabiati tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: milliy o'zlik, milliy ong, milliy g'urur, milliy qadriyatlar, identiklik, essentsializm, konstruktivizm, instrumentalizm, globallashuv.

ФИЛОСОФСКО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЯВЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Аннотация

В статье анализируется философская и концептуальная сущность феномена национальной идентичности. Раскрывается, как концепция национальной идентичности интерпретируется на основе различных философских подходов, её основные особенности, факторы формирования и механизмы. Показано, как концепция национальной идентичности интерпретировалась различными философами в процессе исторического развития и какое значение она имеет в условиях современной глобализации. Философская природа процесса национальной идентичности анализируется с помощью эссенциалистского, конструктивистского и инструменталистского подходов.

Ключевые слова: национальная идентичность, национальное самосознание, национальная гордость, национальные ценности, идентичность, эссенциализм, конструктивизм, инструменталистизм, глобализация.

PHILOSOPHICAL-CONCEPTUAL ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF NATIONAL IDENTITY

Annotation

The article analyzes the philosophical and conceptual essence of the phenomenon of national identity. It reveals how the concept of national identity is interpreted based on various philosophical approaches, its main features, factors of formation and mechanisms. It shows how the concept of national identity has been interpreted by various philosophers in the process of historical development and what significance it has in the conditions of modern globalization. The philosophical nature of the process of national identity is analyzed through essentialist, constructivist and instrumentalist approaches.

Keywords: national identity, national consciousness, national pride, national values, identity, essentialism, constructivism, instrumentalism, globalization.

Kirish. XXI asrda globallashuv va axborotlashuv jarayonlari ta'sirida "milliy o'zlikni anglash" muammosi ijtimoiy-gumanitar fanlarning eng dolzarb mavzularidan biriga aylandi. Zero, har qanday millatning jahon hamjamiyatidagi o'rni va kelajagi aynan uning o'zligini anglash darajasi, milliy qadriyatlarini saqlab qolish va rivojlantirish qobiliyati, umuminsoniy taraqqiyot jarayonlariga mos ravishda o'z milliy rivojlanish strategiyasini shakllantira olishi bilan belgilanadi.

Global axborot makoni va uning ta'sirida shakllanayotgan "tarmoq jamiyati" sharoitida milliy o'zlikni anglash fenomenining mohiyati, xususiyatlari, shakllanish omillari va ijtimoiy ahamiyatini tadqiq etish bugungi kunning muhim ilmiy-amaliy vazifalaridan biriga aylandi.

Adabiyotlar tahlili. Falsafiy tafakkur tarixida o'zlik masalasi doimo markaziy o'rinlardan birini egallab kelgan. Antik davr faylasuflaridan tortib to zamonaviy faylasuflargacha bo'lgan davrda o'zlikning falsafiy talqini turli yondashuvlar orqali rivojlantirilgan. Antony D.Smitning ta'rifiga ko'ra, "millat – bu tarixiy hudud, umumiy miflar va tarixiy xotira, ommaviy jamoat madaniyati, umumiy iqtisodiyot, barcha a'zolar uchun umumiy huquq va majburiyatlarga ega insonlar jamoasidir" [1].

O'zbekistonlik faylasuf olim Sadulla Otamurodov esa millat va milliy o'zlikni anglash masalasida quyidagi fikrni bildiradi: "Milliy o'zlikni anglash – bu millatning o'zini millat sifatida, o'ziga xos ijtimoiy-etnik birlik sifatida anglash jarayoni va natijasi bo'lib, u milliy ong, milliy g'urur, milliy iftixor, millat manfaatlarini anglash va himoya qilish kabi tuyg'ularni o'z ichiga oladi" [2].

Charlz Teyloring "O'zlikning manbalari" (Sources of the Self) asarida keltirilgan qarashlar muhim ahamiyatga ega. Teylor ta'kidlaganidek, "o'zlik – bu insonning o'zi haqidagi tasavvurlari, o'z mohiyatini, qadriyatlarini anglashi bo'lib, u insonning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi" [3].

Tadqiqot metodologiyasi. Milliy o'zlikni anglash tushunchasining falsafiy-konseptual tahlilini amalga oshirishda quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanilgan:

- tarixiy va mantiqiy metodlar uyg'unligi asosida milliy o'zlikni anglash tushunchasining tarixiy rivojlanish jarayonida tahlil qilish;
- tizimli yondashuv asosida milliy o'zlikni anglash tushunchasini yaxlit tizim sifatida o'rganish;

• qiyosiy-tipologik metodlar orqali milliy o'zlikni anglash tushunchasining turli falsafiy yondashuvlar doirasidagi talqinlarini taqqoslash va umumlashtirish;

• germenevtik metodlar orqali faylasuflarning milliy o'zlik haqidagi fikrlarini talqin qilish.

Tahlil va natijalar. Milliy o'zlikni anglash tushunchasi millat tomonidan o'zini o'zi anglashi, o'z o'tmishi, buguni va kelajagini anglash, o'z qadriyatlarini, madaniyati, tili, tarixi, urf-odatlarini, an'analari, ma'naviy-axloqiy qarashlari orqali o'zining kim ekanligini anglashni ifodalovchi falsafiy kategoriya hisoblanadi. Milliy o'zlikni anglash millatning o'zligini saqlab qolish va rivojlantirishning muhim omilidir.

Milliy o'zlikni anglash jarayonining yana bir muhim jihati uning dinamik xarakterga ega ekanligidir. Milliy o'zlikni anglash jarayoni doimiy ravishda rivojlanib, o'zgarib boruvchi jarayondir. Bu jarayon millatning tarixiy tajribasi, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy rivojlanish xususiyatlari, turli millatlar, madaniyatlar bilan o'zaro ta'siri natijasida doimiy ravishda yangilanib, boyib boradi.

Nemis faylasufi Iogann Gotlib Fixtning "Nemis xalqiga murojaatlar" asarida ta'kidlanganidek, "millat faqat o'zini millat sifatida anglagandagina, o'z qadriyatlarini, madaniyatini, tilini, tarixini anglagandagina haqiqiy millatga aylanadi" [4].

Milliy o'zlikni anglashning falsafiy-konseptual asoslarini quyidagi muhim yondashuvlar orqali tahlil qilish mumkin: essentsialistik, konstruktivistik va instrumentalistik yondashuvlar.

Essentsialistik yondashuv milliy o'zlikni millatning tub mohiyati, o'zgarimas xususiyati sifatida talqin qiladi. Bu yondashuvga ko'ra, milliy o'zlik millatning azaliy, tug'ma xususiyati bo'lib, u tarixiy jarayonda deyarli o'zgarmaydi. Essentsialistik yondashuv tarafdorlari milliy o'zlikni millatning "ruhi", "mentaliteti", "xarakteri" kabi tushunchalar orqali izohlaydilar.

Masalan, nemis faylasufi Iogann Gotfrid Gerder millatlarning "ruhi" (Volkgeist) haqida gapirar ekan, har bir millatning o'z ruhi, o'z xarakteri borligini va u millatning butun tarixi davomida saqlanib qolishini ta'kidlaydi [5].

Konstruktivistik yondashuv esa milliy o'zlikni ijtimoiy konstruksiya, ya'ni jamiyat va davlat tomonidan yaratilgan, shakllantirilgan hodisa sifatida talqin qiladi. Bu yondashuvga ko'ra, milliy o'zlik tarixiy jarayonda shakllanadi va rivojlanadi, u doimiy o'zgarishda bo'ladi. Konstruktivistik yondashuv tarafdorlari milliy o'zlikni siyosiy, ijtimoiy, madaniy omillar ta'sirida shakllanuvchi hodisa sifatida qaraydilar. Masalan, Erik Xobsbaum va Terens Reynjerning "An'analarning yaratilishi" asarida milliy o'zlikni anglash jarayonida "yaratilgan an'analar"ning roli ko'rsatilgan.

Instrumentalistik yondashuv esa milliy o'zlikni siyosiy maqsadlarga erishish vositasi sifatida talqin qiladi. Bu yondashuvga ko'ra, milliy o'zlik siyosiy elitalar, rahbarlar tomonidan muayyan siyosiy maqsadlarga erishish uchun foydalaniladigan vosita hisoblanadi. Instrumentalistik yondashuv tarafdorlari milliy o'zlikni siyosiy manipulyatsiya, siyosiy mobilizatsiya uchun foydalaniladigan resurs sifatida qaraydilar. Masalan, Pol Brass "Etnik guruhlar va millatlar: manfaat va siyosat nazariyasi" asarida etnik va milliy o'zlikning siyosiy manipulyatsiya vositasi sifatida qo'llanilishi haqida fikr yuritadi.

Milliy o'zlikni anglash jarayonida til alohida ahamiyat kasb etadi. Til milliy o'zlikning muhim elementi, millatning o'zligini ifoda etuvchi, uning madaniyati, tarixi, qadriyatlarini aks ettiruvchi vositadir. Til orqali millat o'z tarixini, madaniyatini, qadriyatlarini, urf-odatlarini, an'analari, dunyoqarashini ifodalaydi.

Shuningdek, milliy madaniyat, tarix va milliy davlatchilik ham milliy o'zlikni anglash jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Milliy o'zlikni anglash tushunchasining falsafiy-konseptual tahlili nafaqat nazariy ahamiyatga, balki amaliy qimmatga ham ega bo'lib, u jamiyat rivojlanishining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Bu murakkab va ko'p qirrali fenomen millatning tarixiy ildizlari, madaniy merosi, lingvistik xususiyatlari, axloqiy-ma'naviy qadriyatlar tizimi, etnografik jihatlari va diniy e'tiqodlari kabi keng qamrovli omillar majmuasi bilan uzviy bog'langan. Milliy o'zlikni anglash millatning o'z-o'zini tan olishi, o'z o'rnini anglashi va dunyo hamjamiyatida o'z identikligini namoyon etish jarayonlarini qamrab olgan holda, ijtimoiy barqarorlik va davlatchilik asoslarini mustahkamlashning muhim omili hisoblanadi.

Milliy o'zlikni anglash statik emas, balki dinamik xarakterga ega bo'lgan jarayon bo'lib, tarixiy transformatsiyalar, iqtisodiy evrilishlar, siyosiy o'zgarishlar va global madaniy ta'sirlar natijasida muntazam ravishda o'zgarib, takomillashib boradi. Bu jarayon millatning ming yillik tarixiy tajribasini o'zida jamlagan holda, bugungi kundagi globallashuv sharoitida yangicha mazmun-mohiyat kasb etib, millatning o'ziga xos jihatlari saqlash bilan birga, umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashib borish imkonini yaratadi. Milliy o'zlikni anglash jarayonining tahavvuli ayniqsa axborotlashgan jamiyat sharoitida yanada intensivlashib, global axborot maydonida milliy manfaatlarini himoya qilish va milliy o'ziga xoslikni saqlab qolish masalasining dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Milliy o'zlikni anglash jarayonining mohiyatini ochib berishda falsafiy metodologiyaning turli yondashuvlari muhim ahamiyat kasb etadi. Essentsialistik yondashuv milliy o'zlikni millatning azaliy, tabiiy, tug'ma, o'zgarimas xususiyati sifatida talqin etib, millatning "ruhi" va "o'zak qadriyatlarini" mavjudligini ta'kidlash, konstruktivistik yondashuv milliy o'zlikni tarixiy sharoit, ijtimoiy munosabatlar va madaniy kontekst doirasida yaratiladigan ijtimoiy konstruksiya sifatida tushuntiradi. Instrumentalistik yondashuv esa milliy o'zlikni siyosiy elitalar tomonidan muayyan maqsadlarga erishish, jamiyatni safarbar qilish va siyosiy hokimiyatni legitimlashtirish uchun foydalaniladigan vosita sifatida talqin etadi. Har bir yondashuv milliy o'zlikning muayyan aspektini yoritib, uning turli qirralarini ochib berishga yordam beradi.

Demak ushbu omillar ta'sirida milliy o'zlikni anglash fazilatlarini o'ziga singdirgan yosh avlod voyaga yetib, jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida o'z o'rnini topadi. Har bir yosh avlod o'z kelib chiqishi tarixini, etnik ildizlarini hamda jamiyatning rivojlanish qonuniyatlarini idrok etgan inson shaxs sifatida faoliyat ko'rsata boshlaydi. Bunday inson dastavval o'zining jamiyatda tutgan o'rnini va bajaradigan vazifalarini belgilab oladi. Yoshlarning, insonning ko'p qirrali va murakkab vazifalari ichida unga singdirilgan millatparvarlik, vatanparvarlik, mehr va murruvvatlilik bilan bir vaqtda boshqa xalqlarning milliy madaniyatiga hurmat bilan qarash tuyg'usi ham faoliyat sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Yuqoridagi falsafiy yondashuvlarni sintez qilish orqali milliy o'zlikni anglash jarayonining yanada to'liqroq manzarasini hosil qilish mumkin. Milliy o'zlik, bir tomondan, millatning tarixiy rivojlanishi jarayonida shakllangan nisbatan barqaror xususiyatlari majmuasi sifatida namoyon bo'lsa, ikkinchi tomondan, u ijtimoiy-siyosiy jarayonlar ta'sirida doimiy ravishda qayta shakllanib, yangilanib boruvchi dinamik fenomen hamdir. Shuningdek, milliy o'zlik milliy manfaatlarini himoya qilish, jamiyatni birlashtirish va safarbar qilish vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday integrativ yondashuv milliy o'zlikni anglash jarayonining ko'p qirrali va murakkab tabiatini

to'liqroq tushunishga, uning shakllanish omillari va mexanizmlarini chuqurroq tahlil qilishga imkoniyat yaratadi.

Milliy o'zlikni anglash jarayonining chuqur va har tomonlama tahlili nafaqat nazariy bilimlarni boyitishga, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo'lib, u milliy davlatchilik asoslarini mustahkamlash, jamiyatda barqarorlik va birlikni ta'minlash, globallashuv sharoitida milliy manfaatlarni himoya qilish, madaniy xilma-xillik va ma'naviy merosni saqlab qolish kabi muhim vazifalarni hal qilishda qo'l keladi. Ayniqsa,

bugungi zamonaviy dunyoda milliy o'zlikni anglash bilan bog'liq muammolarning dolzarbligi tobora ortib bormoqda, chunki globallashuv va unifikatsiya jarayonlari milliy madaniyatlar, tillar, an'analar, qadriyatlarining o'ziga xosligini saqlab qolish masalasini kun tartibiga qo'ymoqda. Shu ma'noda, milliy o'zlikni anglash jarayonining falsafiy-konseptual tahlili nafaqat ijtimoiy-falsafiy fikr rivojiga, balki milliy o'zlikni saqlash va rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishga ham muhim hissa qo'shadi.

ADABIYOTLAR

1. Smith A.D. National Identity. - London: Penguin, 1991. - P. 14.
2. Otamurodov S. Milliy o'zlikni anglash va globallashuv jarayonlari. - Toshkent: O'zbekiston, 2018. - B. 32.
3. Taylor C. Sources of the Self: The Making of the Modern Identity. - Cambridge: Harvard University Press, 1989. - P. 27.
4. Fichte J.G. Addresses to the German Nation. - Cambridge: Cambridge University Press, 2008. - P. 134.
5. Herder J.G. Ideas for the Philosophy of History of Humanity. - Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2004. - P. 124.
6. Qo'chqorov V. Milliy o'zlikni anglash va milliy g'oya. - Toshkent: Akademiya, 2020. - B. 78.
7. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. - London: Verso, 1983. - P. 6.
8. Fitrat A. Munozara. - Toshkent: Ma'naviyat, 2000. - B. 33.
9. Керимов Т.Х. Поэтика времени. - М.: Академический проект, 2005. - С. 118-120.
10. Parsons T. The Social System. - London: Routledge, 1991. - P. 67.